

GYÖRGY PÉTER
A VÖRÖS BÉCS ÉS A BÉCSI KÖR

¶ “How to organize human life socially – that is the great question which people are asking today with ever great insistence. The social museum is the museum for our time. And this is its twofold task: to show social processes, and to bring all the facts of life into some recognisable relation with social processes.... What we need is a schematic representation that can be understood immediately.” Otto Neurath: *Museum of the Future* (1933) In. *Empirism and Scociology* 220.

VISSZATEKINTÉS

¶ Otto Neurath 1924-ben hozta létre a bécsi *Társadalmi és Gazdasági Múzeumot*, a *Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseumot* a Városi Tanács és a szakszervezetek segítségével.¹ A Bécsben és Berlinben filozófiát, közgazdaságtant, szociológiát tanult Neurath a logikai és neopozitivizmus,² valamint az univerzális tudományosság³ mellett elkötelezett Bécsi Kör úgynevezett baloldali szárnyának meghatározó jelentőségű tagja volt, elméleti munkássága és gyakorlati tevékenysége egyaránt elválaszthatatlannak bizonyult a kortárs társadalmi kérdésekre adandó konkrét válaszoktól. Az egyetemes tudományosság és értékmentes semlegesség, a transzcendentális és metafizikai kérdésektől való radikális távolságtartás azonban nem jelentette azt, hogy – ha eltérő módon és mértékben is – a Bécsi Kör tagjai ne játszottak volna fontos szerepet a kereszténydemokrata Ausztria egészével szemben, az ausztromarxista szociáldemokraták által irányított, sok szempontból egyedülálló főváros modernizációjában.

¶ Neurath tevékenyen részt vett a Vörös Bécsnek a munkáslakás-telepek építészetével összefüggő számos programjában, de múzeumi tevékenysége és javaslatai is radikálisan eltértek

elméleti
munkássága
és gyakorlati
tevékenysége
egyaránt elválaszthatatlannak
bizonyult a kortárs
társadalmi
kérdésekre adandó
konkrét válaszoktól

a korszak művelt középosztályának az egyedi művek fetiszizmusára épülő esztétikai-intézményi hagyományától. Ugyanakkor épp az univerzális tudományosság politikai semlegeségének megfelelően az aktív gyakorlati programokban való részvétele ellenére sem fogadta el a világnézeti és ideológiai megfontolásokra épülő osztálytudat és osztályharc szükség-szerűségét és mindannak a kulturális forradalomhoz való viszonyát, tehát – a kortárs Szovjetunióval szemben kritikus – ausztromarxizmus világnézetét is távolságtartással kezelte. Ugyanakkor, mint arra Peter Galison⁴ rámutatott, mindez nem jelentette azt, hogy Neurath ne ismerte volna, illetve képmutatóan eltekintett volna az építészeti újítások és a szélesebb értelemben vett társadalmi és politikai lét reformjától.⁵

¶ Azaz a logikai pozitivizmus, metafizikaellenesség és empirizmus, tehát a tudomány által szabályozott társadalmi rendben bízó Bécsi Kör és a Vörös Bécs között számos – mára részben háttérbe szoruló – párhuzamosságnak, kooperációnak, átjárásnak lehettek szemtanúi mindazok, akiknek megadatott, hogy az 1920 utáni és 1934 előtti Bécsben élhessenek, s szemtanúi lehettek egy, az utcai látványosság és nyomort jelentő lakások historikus városképét nem csekély mértékben felülíró nagy reformnak, amely a városépítészetet alapvetően más térképzetek, feladatok mentén képzelte el, amint az *új ember* sem pusztán politikai, ideológiai és filozófiai, hanem legalább annyira gyakorlati kérdés is volt.

2019 – KIÁLLÍTÁS PARAFRÁZISOKBÓL, ÖNIDÉZETEKBŐL

¶ Mivel a Wien Museum Karlsplatzon lévő épületét átépítik, így a *Das Rote Wien 1919–1934 (Ideen, Debatten, Praxis)* című kiállítását a Felderstrasse kortárs művészeti kiállítótermében, a 2018 óta a múzeumhoz tartozó Museum auf Abruiban (MUSA) rendezték meg, a Városháza oldalában lévő épület földszintjén, ami régi hagyományt elevenít fel. Egykor a Városháza termeiben rendezték Neurath múzeumának különböző kiállításait, így 1925-ben a *Gemeindebautent*,⁶ tehát a kertvárosokat követő közösségi életformát ígérő lakótelepek

a munkásoknak épült telepek azt jelentették, hogy a lakások, udvarok végre nem pusztán a kiváltságos középosztálynak biztosították a fényt, a tiszta konyhát és a fürdőszobát

A higiénia – illetve a társadalmi eugenika, az új ember megteremtésének módja – a kor visszatérő kérdése volt

terveit bemutató építészeti rajzokat. Az új lakótelepeknek bonyolult társadalmpolitikai, kulturális és egészségügyi kihívásoknak kellett eleget tenniük. Így meg kellett felelniük a társadalmi elvárásoknak és a szó szerint értendő higiénia normáinak: tehát a munkásoknak épült telepek azt jelentették, hogy a lakások, udvarok végre nem pusztán a kiváltságos középosztálynak biztosították a fényt, a tiszta konyhát és a fürdőszobát. Mindodáig a szegények – mint arra a Fábíanus Társaság alapító tagja, a reformer Eugen von Philippovich is rámutatott – félhomályban, sötétben, szűk terekben, kimerülten, betegen éltek. A higiénia – illetve a társadalmi eugenika, az új ember megteremtésének módja – a kor visszatérő kérdése volt. A drezdai Higiéniai Múzeum vándorkiállítása 1925-ben jutott el Bécsbe, ahol a nézők a Messepalastban láthatták a testről való gondoskodás és a társadalmi egyenlőség, egyenlőtlenség összefüggéseinek kérdéseit: az anatómia nem pusztán orvosi, hanem direkt politikai kérdés volt egyben.

¶ Jelen kiállítás egyszerre idézi fel az 1919 és 1934 közötti korszak politikatörténetét, így a szociáldemokrácia és az ausztromarxizmus viszonyát, a társadalmi követelések/feltételek kérdéskörét, azaz a társadalmi lét határait, az otthon fogalmának jelentésváltozását, a testről és a lélekről, azok egységéről és elválásáról való gondoskodás mikéntjét, így az anatómus Julius Tandler,⁷ illetve Wilhelm Reich alakját és sorsát, tehát a biológiai működés társadalmi terét, a pszichoanalízis osztálypolitikai vonatkozásait,⁸ az iskolareformot, a munkásosztály képzésének kérdését, a nőpolitikát, a kommunikáció és az ismeretterjesztés módjait, a művészet és munkáskultúra politikáját, a szolidaritás jelentését – és a rettenetes és szomorú véget. A kiállítás nagy témáinak bemutatási módja újra és újra Neurath múzeumpedagógiájának, valamint múzeumfilozófiájának módszertanát és miértjeit idézi fel. Azaz – mint arra Helmut Gruber nagyszerű könyve⁹ is rámutat – a munkás- és elitkultúra dimenziói, terei, médumai mind eltértek egymástól: míg az utóbbit az esztétikai elméletek normáinak megfelelő szövegek és egyedi műtárgyak birtoklása, értése dominálta, addig az előbbit az önképzés, a közösségi élmények, a test feletti kontroll visszaszerzése. Tehát a fizikai munkán túl

a munkás- és elitkultúra dimenziói, terei, médumai mind eltértek egymástól

Kiállítási enteriőr
Fotó: Manuela Mark © Wien Museum

az új emberként való élethez, léthez való eljutás egy olyan dinamika, amelynek nem sok köze volt a társadalmi státusán változtatni nem, azt csak őrizni akaró középosztály kulturális fogyasztásán.

*a jövőt építő és
mindenki számára
magától értetődő,
a demokratikus
kultúra alacsony
belépési küszöbeit
helyeslő múzeum
volt, amely a jövőbe
vezet, s nem a
múltról szól*

¶ Neurath a múzeumot a közösséget feltáró, bemutató vizuális élmény, a jövőt építő és mindenki számára magától értetődő, a demokratikus kultúra alacsony belépési küszöbeit helyeslő múzeum volt, amely a jövőbe vezet, s nem a múlttól szól. Az olyan vizuális/textuális módszerek, mint az Isytope (International System of Typographic Picture Education) tulajdonképp pontosan megfelelnek azoknak az átlátható és demokratikus politikai tereknek, amelyek lehetővé tették, hogy – kronológia kérdése – 58 ezer vagy 64 ezer lakás épüljön fel 1934-ig. A Társadalmi és Gazdasági Múzeum (amint annak magyarországi megfelelője is) inkább nevében felelt meg az esztétikai elkülönülésre, a magányra és a magány katarzisz általi feloldására szolgáló múzeumnak, mintsem valóban ugyanazokat a célokat szolgálta volna, mint például a Kunsthistorisches Museum.

¶ A 2019-es kiállítás látványa valójában a Vörös Bécs egykori terein „makettjeként” értelmezhető, így maga is a modern építészet és a „Bildpädagogische Schriften” együttes felidézésén alapszik.¹⁰ Azaz a kiállítás által felidézett korszak tárgya és a most pontosan felépített, idézetként is látható/olvasható tér folyamatosan egymásba játszik. Tehát a látogató abba a valóságos és attól elválaszthatatlan szemantikai térbe lép be, amelyet egykor a Vörös Bécs modern építésze is megteremtett: a demokratikus kultúra, a munkásosztály emancipációjának világába. A historizmus kulturális utalásrendszereitől megfosztott, végül aztán 1934-ben a kortárs történelem által legyűrt, azaz marginalizált, évtizedeken át úgymond láthatatlan Vörös Bécs építésze az elmúlt évtizedekben¹¹ lassan – mint jelen kiállítás is mutatja – az osztrák főváros elidegeníthetetlen hagyományává vált, a kulturális egyenjogúság szimbolikus térvé. Ugyanakkor a védett belső udvarok, terek otthonossága és az épületegyüttesek tagadhatatlan méltóságának kettőssége újra és újra felvetette a város és lakótelep együttes élményének, együttes jelenlétének kérdését. A geometrikus díszítéssel, tagoltsággal óvatosan élő terekben igencsak jelen volt

Franz Cizek tanórása, 1930 körül
© Wien Museum

Szanatórium tüdőbetegek számára, Baumgartner Höhe, 1926 körül
© Wien Museum

látható
Anton Hanak
230×240×80
centiméteres, *Der
Letzte Mensch*
című 1924-es
bronzszobra, amely
nem pusztán
az osztálytudat
testkultúrára való
lefordításának
dokumentuma,
hanem az emberi
lét drámájának
felidézése

a kortárs szobrászat, mely hol kedélyes jelenetekkel szolgált, hol a munkásosztály önazonosságának szobraival: a mezelen és izmos férfiak a társadalmi lét költői/hatalmi metaforái voltak egyben. „Wir sind das Volk” – félreérthetetlenül ez volt ezeknek a kortárs műveknek az állítása. A MUSA kiállításán, amely amúgy igen takarékosan bánik a korabeli egyedi műtárgyakkal, látható Anton Hanak 230×240×80 centiméteres, *Der Letzte Mensch* című 1924-es bronzszobra, amely nem pusztán az osztálytudat testkultúrára való lefordításának dokumentuma, hanem az emberi lét drámájának felidézése. Hanak a kortárs Bécs nagy művésze, a Képzőművészeti Főiskola szobrász professzora volt, az *Ecce Homo* változat ma a Wien Museum épületéhez közel, a Karlsplatz közepén, a Resselparkban áll. A szobor távol áll a politikai anatómia testkultúrájától, jóval közelebb az expresszionizmus szenvedélyes túlzásához, a lélek és a test, illetve a halál pillanatának megjelenítéséhez – s Hanak maga is köztéren kívánta azt látni. A kitárt karokkal álló, lefelé tekintő, Krisztust idéző, szenvedő férfi a háború rettenetét jeleníti meg, az értelmetlen szenvedést: lélek és test konfliktusát – szó sincsen a kettő közti összhangról. Az értelmetlen emberi szenvedés és a Megváltó alakjának felidézése olyan köztéri mű, amely távolságot tart a politikai-ideológiai hősiesség üres pátoszmintáitól, és a névtelenség és kivételezettség, a félreismerhetetlen egyediség példájává vált.

¶ Némiképp meglepő, de szükségszerű módon a 2007-től kortárs műveket bemutató MUSA jelen kiállítása nem más, mint a húszas évek modern társadalmi kommunikációjának, propagandaháborújának kritikai rekonstrukciója, amely ugyanakkor mégis bonyolult érzéseket kelt fel, hatásokat vált ki. Egrészt a Vörös Bécs mára lezárult történelmi korszak, a kortárs város a globális kapitalizmus és a lokális nosztalgia színtere, azaz a közép- és felsőközéposztályok uralma határozza meg félreérthetetlenül Bécs arculatát. A kortárs Bécs – Thomas Bernhardt idéző – lokálpatrióta öngyűlöletét jól érzékelteti Gerhard Roth – a Naturhistorisches Museum „titkait”, történeti rasszfigurákat, koponyagyűjteményeket, múmiákat őrző raktárakat, a Josephinum anatómiai szobraikat, a Narrenturm formalinban lévő patológiai leleteit, graffitiket, pincéket, a Hofkammerarchivot,

a Vörös Bécs mára
lezárult történelmi
korszak, a kortárs
város a globális
kapitalizmus és a
lokális nosztalgia
színtere, azaz
a közép- és
felsőközéposztályok
uralma
határozza meg
félreérthetetlenül
Bécs arculatát

a Vörös Bécs
a felejthetetlen
nagyszerűség
évtizedét,
Gerhard Roth
félelmetes, a szerző
által készített
fényképeket
tartalmazó könyve,
a jelen lévő rémes
múltat idézi fel

a Wien Museum raktárát bemutató felkavaró könyve, az *Im unsichtbaren Wien*. Roth a láthatatlannak tartott, azzá tett, akként értett múzeumi tárgyak titkos gyűjteményét mutatja be, épp az ellenkezőjét mindannak, amit Neurath és munkatársai a múzeumtól akartak, és amit a Vörös Bécs most felidéz. A Vörös Bécs a felejthetetlen nagyszerűség évtizedét, Gerhard Roth félelmetes, a szerző által készített fényképeket tartalmazó könyve, a jelen lévő rémes múltat idézi fel.

¶ A Vörös Bécs megkerülhetetlen és fontos kiállítás, amelynek megtekintése mindazok számára javallott, akik az elmúlt hónapokban megértették Budapesten, hogy a *Bauhaus 100* programja semmi más nem volt, mint a felsőközéposztály sznob nosztalgijának kielégítése. Megítélésem szerint az egyetlen kivétel az OSA Centrális Galériájának *Kollektív álmok, Burzsuj villák* című nagyszerű kiállítása volt.¹²

Jegyzetek

- [1] Otto Neurath: From Vienna Method to Isotype. In: *Empiricism and Sociology*, edited by Marie Neurath and Robert S. Cohen, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht Holland, Boston USA 1973, Chapter 7. 217–248.
- [2] *A Bécsi Kör Filozófiája*. A válogatást készítette és a bevezetést írta Altrichter Ferenc, fordította Altrichter Ferenc és Fehér Márta, Gondolat Kiadó, Budapest 1972.
- [3] *Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis, 1929*. A manifesztumot a Bécsi Kör tagjai – Gustav Bergmann, Rudolf Carnap, Herbert Feigl, Philipp Frank, Kurt Godel, Hans Hahn, Viktor Kraft, Kart Menger, Marcel Natkin, Otto Neurath, Olga Hahn-Neurath, Theodor Radakovic, Moritz Schlick, Friedrich Waismann mellett a kortárs tudomány három vezető képviselője is aláírta, Albert Einstein, Bertrand Russell és Ludwig Wittgenstein. Lásd még Marx W. Wartofsky: Positivism and Politics the Vienna Circle as a Social Movement. In: *Grazer Philosophische Studien*, 1982. jan. 1. 79–101., ill. Sarah S. Richardson: The Left Vienna Circle, Part 1. Carnap Neurath and the Left Vienna Circle thesis. In: *Studies in History and Philosophy of Science* 40. 2009, 14–24., ill. Donata Romizi: The Vienna Circle's

- „Scientific World-Conception”: Philosophy of Science in the Political Arena. In: *HOPOS*, Vol. 2. Fall 2012, 205–242.
- [4] Peter Galison: *Aufbau/Bauhaus: Logical Positivism and Architectural Modernism*. In: *Critical Inquiry*, Vol. 16. No. 4. Summer, 1990, 709–752. (Galison tudományfilozófiai jelentőségét jelen írás keretei között nincs módomban ismertetni. A kortárs képzőművészet és múzeum iránt érdeklődő olvasók számára fontos a William Kentridge-dzsel közösen írt esszéje: William Kentridge and Peter L. Galison: *The Refusal of Time*, Hatje Cantz, Documenta 13. 100 Notes 100 Thoughts, No. 009.
- [5] Otto Neurath: *Lebensgestaltung und Klassenkampf*. E. Laubsche Verlagsbuchhandlung, Berlin 1928, ill. Personal Life and Class Struggle. In: *Empiricism and Sociology*, i. m. 249–297. Itt emlithető még Malaci H, Hacohen: Karl Popper, the Vienna Circle, and Red Vienna. In: *Journal of History of Ideas*, Vol. 59. No. 4. Oct. 1998, 711–734.
- [6] Vö. Eve Blau: *The Architecture of Red Vienna 1919–1934* The MIT Press, Cambridge Massachusetts, London England. 9. *Architecture and Proletariat: The Semantics of Form*, 389.
- [7] Vö. Birgit Nemeč: Anatomical Modernity in Red Vienna: Textbook for Systematic Anatomy and the Politics of Visual Milieus. In: *Sudhoff's Archiv*, Bd 9. H.1. 2015, 44–72.
- [8] Elisabeth Ann Danto: “Diese Vitale Starke” Sigmund Freud und die Psychoanalytiker des Roten Wien. In: *Das Rote Wien: 1919–1934. Ideen, Debatten, Praxis*, Herausgegeben von Wener Michael Schwarz, Elke Wikidl, Birkhauser Basel, Wien Museum, 2019, 84–89.
- [9] Helmut Gruber: *Red Vienna, Experiment in Working-Class Culture 1919–1934*. Oxford University Press, New York, Oxford 1991.
- [10] Hadwig Kräutler: Observation on semiotic aspects in the museum work of Otto Neurath: reflections on the ‚Bildpädagogische Schriften’ (writings on visual education). In: *Museum, Media, Message*, edited by Elian Hooper-Greenhill. Routledge, London and New York 1995, 59–72., ill. uő. *Otto Neurath: Museums and Exhibitions Works: Spaces (Designed) for Communication*, Peter Lang, Frankfurt 2008.
- [11] Mit uns zieht die neue Zeit, Arbeitskultur in Österreich 1918–1934, Eine Ausstellung der Österreichischen Gesellschaft für Kulturpolitik und des Meidlinger Kulturkreis. 1981 jan–mai.
- [12] Kéretik elnézni nekem, ha végül és kivételesen egyik saját írásomra, az OSA-kiállításról frott kritikámra utalok: A valóság felé, *Élet és Irodalom*, 2019. jún. 7. 22.

Részlet a debreceni Déri Múzeum kiállításából